

ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТОК РИНКУ МОЛОКА І МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

**ГРЖЕВА О.М., ВИКЛАДАЧ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ ПЕТРА ВАСИЛЕНКА**

Молоко та молочна продукція займають вагоме місце у світових ресурсах продовольчої продукції. Загальний обсяг його виробництва у світі становив у 2008р. 692,7 млн. т, або на 2,2% більше ніж у 2007р. Отже, для світового ринку молока характерне незначне зростання обсягів його виробництва і така тенденція зберігатиметься в майбутньому. Питома вага України в цих обсягах - 1,7%, а Франції, наприклад, - 3,75%. Лідером по виробництву молока є Індія, за нею йдуть США, Китай та Росія. Темпи приросту виробництва молочної продукції в КНР вражають: в 1990р. тут отримували 1,3 млн. т молока, а в 2007-му – вже 36 млн. т. Найбільшими експортерами молока у світі виступають країни ЄС – 37%, Нова Зеландія – 31%, Австралія – 13%, США – 4% загальних обсягів світового ринку молока [2,3].

Високо розвинуті країни, такі як Франція, Італія й інші члени ЄС, що досягли достатнього рівня виробництва і споживання молочної продукції останніми роками, як правило, стали на шлях стабілізації виробництва або навіть деякого скорочення. В цілому ж, для європейського ринку молока характерні високий рівень захисту від зовнішніх поставок, висока інтенсивність регулювання ринку, а також квотування виробництва.

Абсолютним світовим лідером щодо обсягу виробленого молока залишається США. Збільшення виробництва цього продукту відповідає попиту на нього на внутрішньому ринку. У країнах Східної Європи в міру економічного зростання підвищується попит на молоко та молочні продукти. Нарощування молока в країнах світу відбуватиметься в основному за рахунок тих країн, де попит на молочну продукцію залишається приблизно на одному й тому самому рівні, зміни стосуватимуться лише структури споживання та якості даної продукції.

Попит на молоко та молочні продукти у світі знаходиться на високому рівні. Це пояснюється особливістю молока як сировини – його корисність і незамінність іншими продуктами. Ринок молока і молокопродуктів є одним із найрегульованіших ринків у ЄС. Система регулювання ринку молока в Європейському союзі складається з таких

компонентів: координації цін через визначення нижньої межі ринкових цін, закупівлі масла і доплат приватним підприємствам, комплексу заходів, які стимулюють внутрішній попит, квоти на виробництво молока, безпосередні доплати, які компенсують виробникам молока зменшення прибутків через зниження цін. Важливу роль у регулюванні ринку молока відіграє Агентство ринку сільськогосподарської продукції, яке було створене у червні 1990 року. Від початку свого існування агентство проводило політику втручання на ринку молока, яка полягала, наприклад, у закупівлі масла та знежиреного молока в порошок в період надвиробництва і реалізації переважно на внутрішньому ринку в період недовиробництва [2].

У країнах США на початку реформ (1990р.) виробництво різко скоротилося, та залишається нестабільним. Країни переживають важку економічну кризу, що зумовила спад виробництва в усіх секторах сільського господарства, особливо в тваринництві. Якщо раніше основною базою для виробництва молока були великі господарства (колгоспи, радгоспи), то нині це значна кількість дрібних товаровиробників.

Молоко і молочні продукти належать до високоякісних продуктів харчування і значною мірою впливають на продовольчу безпеку країни.

Нині при формуванні пропозиції на внутрішньому ринку молока в Україні існує ряд проблем. Зокрема переміщення його виробництва із сільськогосподарських підприємств у дрібні господарства знизило якість молока та продукції його переробки, виникли проблеми із сировинними зонами постачання на молокопереробні заводи, збільшило витрати на транспортування, знизило конкурентоспроможність молочної продукції. Виходячи із ситуації, яка складається на ринку, та важливості молока та молочних продуктів для людини, проведення аналізу джерел надходження цієї продукції на ринок, визначення тенденції у її виробництві та вплив на споживання в умовах формування ринкових відносин є досить актуальна.

Пропозиція молока і молочних продуктів формується за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел його надходження. Внутрішніми джерелами є виготовлення продукції та її наявність на певній території. Зовнішні джерела – це надходження продукції зі сторони [5]. Основними постачальниками молока на внутрішній ринок виступають його вітчизняні виробники (табл. 1).

Процентне співвідношення різних джерел надходження молока

неоднакове. В цілому по Україні у 2008 р. виробництво молока в сільськогосподарських підприємствах становило 17,8%, а в господарствах населення 82,2%. Це свідчить про те, що більша частина молока надходить від господарств населення.

Таблиця 1

Структура надходження молока та молочних продуктів [1]

	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Виробництво	13661	13710	13714	13287	12262	11761
Зміна запасів на кінець року	-106	-360	27	174	-72	-78
Імпорт	74	80	112	150	199	234
Усього ресурсів	13841	14150	13799	13263	12533	12073
Експорт	1145	2126	1901	950	939	1140
Витрачено на корм	1863	1296	1270	1326	1141	1038
Втрати	6	3	3	7	5	5
Фонд споживання	10827	10725	10625	10980	10448	9890

Різні тенденції у виробництві молока, зниження доходів населення України, зумовило суттєве зменшення рівня споживання молока та продуктів його переробки сільськогосподарської продукції та продуктів його переробки [1].

Якщо прийняти виробництво і споживання молока на душу населення в середньому по Україні у 2008 році за одиницю (відповідно 254,3 та 213,8 кг) та порівняти їх з відповідними даними по областях, то отримаємо характеристику стану ринку молока і молочних продуктів та розвитку молочного скотарства по регіонах України. особливо несприятливий стан склався в промислово розвинутих областях – Донецькій, Дніпропетровській, Київській, Луганській, Запорізькій та Харківській, в яких коефіцієнти рівнів виробництва відповідно склали: 0,32; 0,44; 0,44; 0,53; 0,65; 0,69, а споживання – 0,90; 0,88; 0,95; 0,82; 0,84; 0,97. Майже такий же стан і в Автономній республіці Крим (0,61; 0,85).

Ще гірший стан із споживанням молока міським населенням. Матеріали вибіркового дослідження сімейних бюджетів та інша статистична інформація – споживання в середньому по Україні складає менше 150 кг. А по цілому ряду областей – менше 100 кг. При цьому в залежності від рівня сукупного доходу душеве споживання молока в 2008р. коливалось в межах 161,4 – 302,7 кг [6].

Негативна тенденція для розвитку молочного скотарства склалась в сільськогосподарських підприємствах в усіх зонах та регіонах України – скорочення обсягу виробництва в 8,9 рази (з 18634,1 тис. т у 1990р. до 2089,9 тис. т у 2008р.). Деякий приріст виробництва молока в господарствах населення (з 5,9 млн. т в 1990р. до 9,7 млн. т в 2008р.) не міг суттєво вплинути на подолання зазначеного спаду в сільськогосподарських підприємствах та загальну ситуацію в розвитку галузі. Адже, як відомо, сільськогосподарські підприємства завжди були і залишаються основним постачальником ринкової продукції (табл. 2).

Таблиця 2

**Реалізація молока та молочних продуктів
сільськогосподарськими підприємствами України [2]**

Назва	Роки						
	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008
Обсяг, тис. т	18023	6766	2684	2121	2017	1825	1834
В % до 1990р.	100,0	37,5	14,9	11,8	11,2	10,1	10,2

Збільшення виробництва молока в приватному секторі на протязі 1990-2008 рр. суттєво не вплинуло на ріст споживання молока, перш за все, міськими жителями, оскільки переробні підприємства мало заготовляли молока, виробленого в цьому секторі. Проблема його збуту особливо гостра для господарств, розташованих в глибинних районах та віддалених від міст та великих населених пунктів. На сьогодні ця проблема досі ще вирішується незадовільно. В якості першочергового завдання повинна бути створена принципово нова система заготівлі молока. Слід також мати на увазі і те, що не все молоко, яке виробляється у господарствах населення, доходить до споживача у зв'язку з низькою товарністю, втратами при зберіганні, переробці та реалізації. В якості прикладу можуть служити країни Заходу. В цих країнах молоко і молочна продукція займає значне місце на продовольчому ринку, а індустрія молочної галузі має високий рівень організації та управління.

Відносини між постачальниками молочної сировини та молокопереробними підприємствами регулюються щорічними угодами. Угода є основним документом, в основі якого лежить система економічних відносин реалізації економічних інтересів як виробників молока, так і його переробників. В угоді визначаються обсяги поставок молока, їх періодичність, ціни, вимоги до якості молока та умови оплати. Оплата за здане молоко відбувається або перерахуванням

коштів на банківський рахунок сільськогосподарського підприємства, або готівкою у касі молокопереробного підприємства. У роки глибокої кризи затримка оплати та порушення інших умов угод вважалися нормою, але останніми роками ринкові відносини поступово набувають цивілізованішого характеру. Досі деякі переробні підприємства, користуючись проблемою перевезення транспортом молока, посилюють монопольний вплив при укладанні угод, оскільки перевезення молока вимагає спеціальної тари (цистерни), своєчасності його доставки.

Для ефективного ведення молочного скотарства важливо, щоб закупівельні ціни на молоко відшкодували витрати виробників і забезпечували норму прибутку, необхідну для розширеного відтворення галузі. Але вже тривалий час у багатьох сільськогосподарських підприємствах собівартість виробництва молока істотно перевищує його реалізаційну ціну. Маркетингове дослідження ринку молока та молочної продукції передбачає розгляд ціни реалізації по маркетингових каналах сільськогосподарськими виробниками, оскільки вона є елементом, який врегульовує взаємозв'язок між виробництвом та переробною. Крім того, ціна є інструментом регулювання виробництва та інвестиційної політики у молочній галузі.

Ціни на молоко протягом останнього часу мали тенденцію до зростання, що обумовлено з одного боку тим, що вони не відшкодували реальних витрат на виробництво продукції, а з другого – скороченням пропозиції. Прямо пропорційно на ціну впливає також і добробут нашого населення. Але слід підкреслити, що ціни на молоко залишаються дуже низькими внаслідок чого виробництво молока залишається низько рентабельним або збитковим. Це стримує подолання негативних явищ в розвитку галузі і відродження крупних спеціалізованих молочних господарств.

Тому важливим напрямом ефективного функціонування молокопродуктового підкомплексу є впровадження економічних взаємовідносин, які б забезпечували окупність витрат кожному учаснику. Найважливішим тут повинно стати розробка та застосування науково обґрунтованих закупівельних цін на молоко.

Товарний ринок молока і молокопродуктів має специфічні особливості, пов'язані з їх властивістю – малотранспортабельністю та непридатністю до тривалого зберігання. Тому повинен бути створений стабільний ринок реалізації для виробника протягом всього року, гарантовані надходження молочної сировини на молокопереробні підприємства та відповідне безперерійне

забезпечення населення продуктами щоденного попиту, причому всі ділянки технологічного ланцюга: «виробництво – заготівля – переробка – реалізація» повинні функціонувати скоординовано і ритмічно.

Такий стан внутрішнього ринку молока і молочної продукції на сьогоднішній день. Якщо вважати, що фактичний рівень виробництва молока і молочної продукції в Україні задовольняє попит і пропозицію, то виникає законне питання: чи слід нарощувати виробництво молока і в якому обсязі? З точки зору ринкових законів темпи його приросту повинні відповідати темпам підвищення платоспроможності населення, яка залишається практично замороженою. Вихід з такої проти річної ситуації слід шукати на світовому ринку. Це викликає необхідність вивчення світового та європейського ринків молочної продукції, призупинення питання про місце України на цих ринках, об'єктивної оцінки можливостей виходу України на ці ринки та інше.

Вивчення досвіду країн – членів ЄС і СОТ щодо регулювання ринку молока і впровадження правових норм ЄС є для України досить актуальним на сьогоднішній день, коли Україна вже вступила до СОТ. Досягнення країн Європейського Союзу знаходять застосування в Україні. Згідно із законом України «Про молоко та молочні продукти» від 24 червня 2004 року в Україні створений фонд сприяння розвитку молока і молочних продуктів, а також узгоджувальна комісія. Проте молочна галузь потребує кардинального поліпшення якості продукції на основі технологічного, технічного і організаційного реформування підприємств з виробництва молока, переробки і реалізації.

Література.

1. Сільське господарство України за 2008 рік: статистичний збірник./ Державний комітет статистики України; За ред. Ю.М.Остапчука. – К. – 2009. – 369с.
2. Козак О.А. Основні тенденції розвитку світового ринку молока та молочної продукції//Економіка АПК. – 2007. - №3. – С.149-153.
3. Тивончук Я.О. Механізм формування попиту і пропозиції на ринку молока та молокопродуктів у Франції//Економіка АПК – 2009 - №12 – С. 136-141
4. Сидорченко В. Україна без молока? /Тижневик Земля. – 2009 . – 3-9 жовтня. - №40. – С.6-7.
5. Латіник О.Ф. Формування пропозиції на внутрішньому ринку молока// Економіка АПК. – 2006. - №10. – С. 110-113.
6. Одінцов М.М. Формування попиту на продукти харчування// Економіка АПК – 2009 - №10 - С.111-115.